

СВЕДОШТВА ЗА СМРТТА НА БРАЌАТА МИЛАДИНОВЦИ

Во литературата за македонските преродбеници браќата Миладиновци на прашањето за нивниот трагичен крај му е посветено важно место. Немајќи директен увид во архивскиот материјал и не можејќи своите мислења да ги засновуваат врз исказите на сведоци што присуствувале на фаталниот чин некаде во цариградските зандани, историчарите на литературата и испитувачите на животот и делото на браќата Миладиновци се принудени да го реконструираат нивниот крај врз основа на индиректните сведоштва на луѓе што по некаков начин чуле нешто во врска со смртта на струшките преродбеници. Две мислења се искажани главно во врска со овој проблем. Едното, што влегува повеќе во областа на легендарното, според кое тие умреле отруени во затворот; друго, далеку поблиску до вистината, дека причината за трагичната смрт на двајцата браќа била тифусната или маларичната треска.

Во врска со смртта на Миладиновци уште еден проблем како да останал нерешен до денес. Се работи всушност за тоа дали браќата Миладиновци го прифатиле изопшто унијатството и дали тие навистина умреле како унијати. Мислењето за нивното унијатство го лансирале во јавноста француските лазаристи, кои во втората половина на XIX век имаа свои мисии во Солун и во Битола и кои упорно настојуваа да ги искористат преродбенските тенденции кај Македонците за да ги привлечат кон римокатоличката црква. Всушност, опатот Фаверијал е тој што експлицитно го искажал, во едно свое писмо пишувано од Цариград на 28 август 1865 година и адресирано до опатот Субиран, директор на школското дело во Ориентот, тврдењето дека Миладиновци умреле во затворот како унијати: „Huit ou dix jours après, ils y étaient mort s'un et l'autre dans le sein de l'Eglise catholique“, пишува опатот Фаверијал.¹⁾

¹⁾ Annales de la Congrégation de la Mission des Lazaristes, т. 30, 1865, стр. 444.

Пред тоа, еден друг лазарист, опатот Лепавек, старешина на мисијата во Битола, во писмото упатено на 2 февруари 1862 година до главниот лазаристички прокурор во Париз Салвер,²⁾ раскажува за смртта на Димитар и Константин со интерес што зборува за доста интимни односи меѓу него и трагично загинатите браќа.

Тврдењето на лазаристите за унијатството на Миладиновци е поткрепено од искажувањето на владиката Јосип Јурај Штросмајер, мецената што го овозможи издавањето на Зборникот од народни песни на двајцата браќа. Во своето писмо упатено на 28 декември 1861 година до австрискиот министер на надворешните работи грофот Рехберг, во кое бара да се интервенира браќата Миладиновци да бидат спасени од затвор, Штросмајер категорички тврди дека „Miladinov (мисли на Константина — Б.Н.) gehört, ohne allen Zweifel, zu der katholischen Parthei. Ich kenne diesen Mann und seine Tendenz durch und durch.“³⁾

Тргувајќи од искажувањата на така еминентни личности, Гане Тодоровски во еден свој напис го прифаќа како мошне веројатно мислењето дека К. Миладинов бил унијат: „Макар што не постојат посигурни документи со кои би се потврдиле овие искажувања на Штросмајера, нас неколку моменти нè присилуваат да претпоставиме дека Константин бил Унијат.“⁴⁾ Другите наши историчари на литературата и познавачи на делото на струшките браќа, иако не го отфрлуваат, ваквото тврдење го примаат со извесни резерви.⁵⁾

Мислењето за унијатството на браќата Миладиновци беше, меѓутоа, решително отфрлено од повеќе нивни биографи, почнувајќи од првиот нивен биограф преродбеникот Рајко Жинзифов, кој пишуваше: „Тие можеа да бидат спасени само ако го дадеа своето согласие на предлогот од католиците, но како што не изменија на својата народност, така не изменија и на верата на народот и предпочетоа смрт.“⁶⁾ „Можноста Миладиновци да го прифатиле унијатството особено ја отфрлаат бугарските испитувачи на нивниот живот и дело.“⁷⁾

2) Ibid., т. 28, 1863, стр. 422—423.

3) Братя Миладинови, *Преписка*, издирил, коментирал и редактирал Х. Трајков, Софија, 1964, стр. 255.

4) Гане Тодоровски, *Трагичен крај на браќа Миладиновци*, во „Млада литература“, год. V, бр. 6, јуни 1955, стр. 50.

5) Димитар Митрев, *По трагите од подвигот на Миладиновци*, во „Книга за Миладиновци“, Скопје, Кочо Рацин, 1962, стр. 28.

6) Цит. според Гане Тодоровски, *op. cit.*, стр. 45.

7) Така, н. пр. Н. Табаков, во најновата монографија за животот и делото на браќатата Миладиновци (*Братя Миладиновци — Биографија*, Софија, 1966, стр. 115—119) решително го отфрла мислењето за унијатството на Константин Миладинов.

Во своите размислувања овие испитувачи тргнуваат од премисата дека православието е носител на народната преродба и дека откажувањето од него значи во прв ред предавство на народното дело и на самата народност.⁸⁾ Според тоа, тие не можат да дозволат така истакнати личности на преродбата какви што беа браќата Миладиновци да направиле таков грев кон народното дело, на кое му го посветиле сиот свој живот. Впрочем, и самиот Константин Миладинов, кој ја превел антиунијатската книга на Јоан Флеров за православните братства во југозападна Русија, даде повод за заземање на вакво становиште кога во предговорот на својот превод⁹⁾ напиша: „Читаштем таа книга чувствуеш што унијата подкопвештем основите на православието, уништујвит и народноста; чувствуеш што, кој искрено желае да подкрепи народноста, требит да се старает да поддржвит православието“.

Не навлегувајќи во мотивите што доведоа до тоа Константин да ја преведе книгата на Флеров и во својот предговор да истапи недвосмислено против унијата како поткопувач на народноста, факт е дека ваквата изјава довела во литературата за Миладиновци до беспризивно отфрлање на можноста тие да минале во унијаштво. Меѓутоа, не само изјавата на Штросмајер и француските лазаристички мисионери, туку и други моменти од работата на Миладиновци за афирмација на народноста, било преку воведувањето на народниот јазик во црквите и школите, било преку издавањето на богатото народно творештво, зборуваат дека преку ова прашање не може да се помине како преку нешто што нема своја тежина и, според тоа, е лишено од нужната убедливост. Пред сè, за Миладиновци беше најургентно да успеат во нивната основна цел: да се воведоа словенскиот јазик во богослужбата и образованието за да може народот преку него да се осознае како спротивност на Гркот и да излезат на светлината на денот народните песни за пак народот преку нив да се потврди како таков. За Миладиновци всушност не беше толку битно дали поставената цел ќе ја постигнат преку православието или унијатството. И кога видоа дека православието, олично во цариградската фанариотска патријаршија и поддржано од Русија, не само што не ги обезбедило нужните услови за постигање на целта туку и правело сè таа да не се реализира, тие се обратија таму каде што мислеа дека ќе успеат. Впрочем и писмото што Константин Миладинов од Загреб му го

8) Тоа била, всушност, една од поставките на руските словенофили, кои православието го идентифицирале со народноста. Cf. И. Хаџов, *Братја Димитар и Константин Миладиновци*, Софија, 1944, стр. 185—187; X. Поленаковиќ, *Константин Миладинов како преведувач на „Православни црковни братства“ од руски јазик на македонски*, во „Македонски јазик“, год. XIII—XIV, кн. 1—2, Скопје, 1962/63.

9) Објавен од X. Поленаковиќ, *ibid.*

упатил на 31 јануари 1861 година на Раковски во Белград не е ли тука да потврди дека од времето кога тој го пишувал предговорот кон својот превод на Флеровата книга многу нешто се изменило во неговите ставови. Неизвесноста што проверува од тоа писмо најдобро зборува дека не е повеќе загрижен поклоник на православието: „Религиозниот наш вопрос — пишува тој во писмото — имат денеска голема тежина, и неизвестно, али ќе заприт до к’де остана. Ние знаиме историческата г’рска хитрост, со која толку п’ти лељаха нас и со увереност можим да речим, че еднакво и сега ќе се случит: но како болгарите не први п’т се л’жат, за това нека останат: до к’де останаха. *Стрната, на која ќе се зав’ртиме, не се предвидвит*, но всетаки можеха умни луге да р’ководат това стремление и да го доведат до еден тих (’)к спасителен п’т.“¹⁰⁾ (Курзивот наш — Б. Н.).

Таа друга страна на која можеби ќе се завртат браќата Миладиновци не е ли онаа што им овозможи да го издадат својот Зборник од народни песни? И нели истата таа страна беше готова да го прифати словенскиот јазик како јазик на богослужбата? Ако е тоа така, немал ли Штросмајер право кога истакнувал дека К. Миладинов ѝ припаѓа на католичката партија, а исказот на опатот Фаверијал не добива ли призивок на вистинското?

Впрочем, нам не ни беше тука целта да го решиме ова прашање. Тоа го чинат и ќе го чинат многу покомпетентни од нас. Сакавме само да укажеме на тоа дека не треба да се отфрла категорички мислењето кое можело да ги навреди оние чувства што во минатото, а се чини и денес, православието и народноста ги изедначувале и ги сметале како еманација на една иста сушност. А со оглед на тоа дека исказите на лазаристите Лепавек и Фаверијал во врска со смртта на браќата Миладиновци, колку што нам ни е познато,¹¹⁾ не се објавени кај нас во нивниот оргинален текст, сметавме дека нивното објавување тука ќе биде еден наш мал прилог кон познавањето на браќата Миладиновци. Тие искази ги даваме извлечени од писмата што Лепавек и Фаверијал ги упатиле до своите коресподенти.

Monastir, le 20 février 1862

.....
 Je crois vous avoir parlé de quelques professeurs bulgares qu'on avait emprisonnés en même temps que le nôtre; nous avons été assez heureux pour délivrer celui qu'on nous avait pris de la maison: l'ambassade a eu, je pense, la bonté d'agir, je m'étais

¹⁰⁾ Н. Табаков, *op. cit.*, стр. 38.

¹¹⁾ Тие не се објавени ни во преписката на браќата Миладиновци, издадена од Н. Табаков, иако се таму објавени и писма на други лица во кои се зборува за струшките преродбеници.

aussi adressé à l'autorité turque, et au bout d'un mois nous eûment notre homme. Mais un autre vieux professeur, auquel je tenais beaucoup parce qu'il avait une grande influence dans le pays a été enlevé d'ici pendant la nuit et conduit, sous escorte, aux prisons de Constantinople, où la bonne Soeur Madelaine le voyait de temps en temps. Son frère, professeur bulgare comme lui, était en Autriche, auprès de Mgr Stroosmayer, évêque de Sirmium, lorsqu'il apprit l'arrestation de son infortuné frère. Aussitôt qu'il eut reçu cette triste nouvelle, il quitta tout pour venir le voir en prison et travailler à sa délivrance. Mais, par malheur, ce cher frère était au secret. Il trouva pourtant moyen de pénétrer jusqu'à lui; mais après la visite il fut retenu lui-même en prison. On nous avait écrit de Constantinople qu'ils sont morts l'un et l'autre en prison, Dieu sait de quelle maladie! Ces deux morts m'ont été très pénibles, mais enfin que la volonté de Dieu soit faite! Le vieux professeur Miladinovich laisse dans la misère une femme et cinq jeunes filles dont l'aînée a quinze ans. Si nous avions ici des Soeurs, je les prierais bien d'en prendre quelques-unes. La mort de leur père et de leur oncle est hautement attribuée dans le pays à l'évêque grec d'ici et à celui d'Ocrida. Ce sont eux qui, à force d'argent, les ont fait injustement emprisonner; et de là leur mort au cachet, Ces deux décès rendent nos bulgares plus eraintifs que jamais . . .

(Извадок од *Lettre de de M. Lepavec à M. Salvaire, procureur-général, à Paris*, печатено во „Annales de la congrégation de la Mission”, t. XXVIII, 1862).

Constantinople, Saint-Benoît, 28 août 1865

En dehors de Yénidjé-Vardar, dans toute la Macédoine nous n'avons pas d'école bulgare tenue par les indigènes. Les Bulgares orthodoxes en ont un grand nombre et d'assez bien tenues dans toute la Bulgarie orientale jusqu'à Rhodope; mais à partir de Rhodope ils en ont fort peu. Je leur en connaît seulement à Coucoue, à Néorocoup, Tustendit, Velés (Kempruki), Okrida, Perlépé; et toutes ne font que végéter, parce que les despotes grecs sèment la division parmi les tchorbadjis (primats), tracassent les maîtres d'écoles et, autant qu'ils peuvent, les font exiler.

C'est ainsi que j'ai vu les deux frères Miladinovitch mourir en prison, il y a trois ans. Pour les rendre suspects à la Sublime Porte, l'Evêque de Monastir Vénédictos distribua 600 mille piastres, environ 140 mille francs aux membres du tribunal et à d'autres personnes. Jeté en prison d'abord à Monastir, puis conduit à Constantinople, Dimitri y est resté plus de huit mois au secret. Deux individus, un Grec et un Turc, O. Effendi et H. Bey,

à qui la police avait confié le dépouillement de ses papiers, et à qui Vénédictos fit passer de copieus bakchich (présents), s'arrangèrent de façon à n'avoir jamais fini. Dimitri était donc au secret depuis quatre mois, quand son frère arriva d'Agram en Autriche où il avait fait imprimer une collection de vieux chants bulgares, fruit commun de leurs savantes recherches.

Constantin avait ignoré jusque-là l'arrestation de son frère; il ne vint même à Constantinople que parce qu'il ne rencontra pas aux Dardanelles le bateau de Salonique. Informé de l'arrestation de son frère par un de ses compatriotes, il voulut à tout prix le voir; c'est alors que je fis sa connaissance.

Mais autant son désir me semblait légitime, autant me semblait-il gros d'inconvénients, voire même de périls: je ne lui cachai pas mes craintes. „Que peut-il m'arriver de fâcheux, répliqua-t-il? Je n'ai rien fait de ma vie contre le Gouvernement impérial, j'ai même élagué de mon livre tous les vieux chants qui pouvaient le blesser et me compromettre". Bref, il partit accompagné de la personne que je lui indiquai, mais il ne revint pas; ou plutôt, à son retour il fut arrêté près du pont, ramené à la police, lui aussi mis au secret.

Quatre mois après, je sus qu'il était à l'infirmerie de la police, atteint du typhus et près de mourir; je me hâtai de lui envoyer un prêtre bulgare catholique: il se confessa, communia et mourut le jour où nous récitons l'office du Saint Nom de Jésus.

Cependant Dimitri avait, lui aussi, été atteint du typhus. Transporté à l'infirmerie, il y rencontra son frère Constantin, dont il n'avait pas connu l'arrestation; mais Constantin se mourait, et il en fut à peine reconnu. Huit ou dix jours après, ils y étaient Morts l'un et l'autre dans le sein de l'Eglise catholique. Les circonstances ne nous permirent pas de chercher leurs cadavres, qui furent enterrés par les Grecs.

Ce qu'ils ont fait à Constantin et à Dimitri, les despotes grecs l'ont fait plus ou moins à beaucoup d'autres maîtres d'écoles bulgares. Je pourrais vous en citer un grand nombre; je me bornerai seulement à un seul, celui de Néorocoup. L'Evêque de Dromos avait, à force d'intrigues et de présents, obtenu son expulsion et la fermeture de son école. L'année dernière, une députation vint demander son rétablissement à la Sublime Porte et l'obtint. Je fis sa connaissance et le trouvai charmant . . .

(Извадок од *Lettre de M. Faveyrial à M. Soubiranne, directeur de l'Oeuvre des Ecoles d'Orient*, печатено во „Annales de la Congrégation de la Mission" t. XXX, 1865)

B. Nastev

TEMOIGNAGES SUR LA MORT DES FRERES MILADINOVCI

(Résumé)

Rappelant que des opinions contradictoires ont été avancées au sujet de la mort des frères Miladinovci, auteurs d'un Recueil de chants populaires de la Macédoine et promoteurs du renouveau national, l'auteur de la présente contribution cite le témoignage de deux lazaristes de la mission de Macédoine, les PP Le Pavéc et Faveyrial, selon qui les Miladinovci sont morts dans le sein de l'église catholique. On trouve à la fin de cet article les extraits des lettres des P. P. Le Pavéc et Faveyrial qui ont trait à la mort des Miladinovci.